

Ciffer-mystik

Noget om at bruge bogstaver, tegn og tal i billeder

ill. 1

I det følgende vil jeg med udgangspunkt i mit eget arbejde beskrive nogle eksempler på brugen af bogstaver og tal i malerier og collager – samt på, hvordan man kan give typografien liv og personlighed ved at anvende maleriske virkemidler i fx plakater og andre brugsgrafiske emner. Afslutningsvis vil jeg beskrive nogle af de forskellige kategorier, bogstavtyper kan opdeles i.

Af LARS PRYDS, grafisk designer MD og billedkunstner BKF

Talrige billedkunstnere har anvendt skrifttegn eller tal i deres billeder. Daisterne eksperimenterede i begyndelsen af det 20. århundrede med bogstaver i både billedcollager og plakater, og popkunstnere som Roy Lichtenstein og Andy Warhol overtog virkemidler fra grafik og reklame – ikke mindst ord og bogstaver – og brugte dem i deres værker i 1960'erne.

Sammensmeltningen af typografi og kunst er måske tydeligst beskrevet af den tyske kunstner Kurt Schwitters (1887–1948), der i 1924 formulerede sine ti "Teser om typografi", hvoraf den første i al enkelhed lyder: "Typografi kan under visse omstændigheder være kunst" (Schwitters 1924:91). Smukkere kan det næsten ikke siges – men også med det forbehold, at det ikke er kunst, blot fordi der indgår typografi. Schwitters, der er mest kendt for sine rå, men smukke og udtryksfulde collager, arbejdede på tværs af faggrænserne og var også en banebrydende grafisk designer og eksperimenterende digter.

Skriften på lærredet

Bogstaver er normalt bærere af betydning. Ved kunstværker, hvori der indgår ord eller sætninger, kan man som regel være sikker på, at de fra kunstnerens side er ment helt bogstaveligt – de betyder det, der står.

Det er straks vanskeligere, hvis ordene ikke er umiddelbart forståelige. I min collage "Dobbelt E" fra 2007 (ill. 1) indgår de to bogstaver som rene formelementer uden at have en

betydning, der kan aflæses. Mange bogstavformer er så enkle og stærke, at de er velegnede til at bygge en billedkomposition op omkring. Her har det også været en pointe at lege med bogstaver, der normalt ikke (i hvert fald på dansk) sættes sammen – og så oven i købet spejlvendt. Vi har jo både et V og et W, men hvorfor findes der ikke tilsvarende dobbeltudgaver af flere af de andre bogstaver?

Kodning og afkodning

Uanset hvilken mening (eller mangel på samme) kunstneren lægger i brugen af fx et særligt bogstav i billedet, kan det sagtens være, at beskueren læser en helt anden betydning ud af værket. Kunsthistorikeren

Lise Seisbøll har fx beskrevet nogle af mine collager således:

"I adskillige billeder fremstår bogstavet 'A' eksempelvis som et flot, næsten klassisk skrifttegn hentet fra et skilt, men i stedet for bare at betynde selve A-tegnet giver jeg mig til at digte en betydning ind: 'A' som forbogstavet i en længst svunden romance – eller 'A' som i 'Altings begyndelse'." (Seisbøll 2012:16)

I de fleste af mine værker har jeg ikke nogen dybere idé med at bruge dette eller hine specielle bogstav – ud over, at det er et smukt og dynamisk formelement i sig selv.

I andre tilfælde kan sammensætningen af forskellige tekstdele og tal resultere i en sammenhæng, der er

ill. 2

både forunderlig og uforståelig. På en udstilling i Sverige for nylig var der en svensk dame, der om en af mine collager, hvor der indgik både bogstaver og tal, udtalte: "Här finns vist lite ciffer-mystik". Men måske er det mystiske og uforklarlige med til at vække interessen og få beskueren til selv at gå på opdagelse i billedet.

Hedy Lamarr – portræt med historie

I visse klassiske portrætmalerier har maleren skrevet navnet på den portrætterede med smuk, svungen skrift et sted i baggrunden. I en serie portrætter fra 2003 af den østrigsk-amerikanske skuespiller Hedy Lamarr (1913-2000) har jeg i hvert billede fremhævet hendes navn med udklippe, skabelonmalede eller håndtegnede bogstaver, så navnet er næsten lige så fremtrædende i motivet som selve Hedy Lamarrs ansigtstræk. I det viste eksempel (ill. 2) er der yderligere påklæbet et udsnit af en omtale printet fra nettet samt spraymalet tallet 2.292.387, som er nummeret på et opfinderpatent, Hedy Lamarr fik godkendt i USA under Anden Verdenskrig. Tekstbidderne, tallene, fotoet af den nøgne skuespiller og den let katolske maleriske baggrund, er alt sammen med til at udfolde portrættet af en stor personlighed med en omskiftelig tilværelse.

Titlen forklarer – måske

Ofte er der hjælp at hente i værktitlen, når billedet ikke umiddelbart er til at afkode. Collagen "Babel" fra 2014 (ill. 3) handler om forskellige måder, vi kommunikerer med hinanden på. Som bund er brugt et A4-ark med uforsåelige fejlkoder fra et computerprogram; i billedets overkant et halvt ord, der er ulæseligt og et andet ord, "strumentalist", der ikke eksisterer; nederst et udsnit af bogstaver trykt som kartoffeltryk og i midten et fund fra gaden: "Har din taske", står der, lidt ubehjælpomt skrevet med kuglepen på bagsiden af en lille æske, måske som en hurtig besked til en ven eller ægtefælle.

Alle de forskellige tekstelementer

har hver sin historie eller udsagn, der råber i hver sin retning, og der er ikke store chancer for, at de forstår hinanden – deraf referencen til den bibelske beretning om Babelstårnet som forklaring på, hvorfor jordens folkeslag har forskellige sprog.

Det er altså muligt at indlejre en hel historie i billedet – og selv bestemme, hvor meget der skal 'afsløres'. Og som tidligere nævnt vil de, der ser på billedet, måske få noget helt andet ud af det, end man selv havde tænkt – uanset titlen. Eller som Lise Seisbøll formulerer det i den samme artikel, som jeg tidligere citerede: "Dét forhold understreger bare den kendsgerning, at kunstneren kan

ill. 3

have én intention med sine billeder, medens beskueren måske kan opleve at få ligefrem skæbnesvangert anderledes budskaber serveret" (ibid. 17).

Maleriske bogstaver – der kan læses

Det er nødvendigt at stille anderledes høje krav til graden af umiddelbar afkodning, hvis typografi og malerisk udtryk anvendes i et mere praktisk ærinde, fx en plakat. Her er det kommunikationen, der er i fokus – og budskabet skal være tydeligt. Men derfor kan man jo godt arbejde med det taktile udtryk i den aktuelle opgave.

For bare få år siden – før compute-

rens og farveprinterens tid – var det ikke usædvanligt at se udstillingsplakater i små oplag tegnet i hånden eller sat sammen af forskellige dele, hvor noget kunne være fotokopieret, noget andet håndtrykt i serigrafi eller træsnit og noget tredje skrevet i hånden. Selv har jeg i 1990'erne syet plakater sammen i op til fem forskellige papirkvaliteter, hvor papirets farve og struktur blev en del af udtrykket.

I dag er det nemt at oprette et dokument på computeren, skrive teksten ind med en standardskrift og så lægge et billede bagved. Tydeligt og læsbart, men kedelig, kedeligt, kedeligt – og oftest helt upersonligt.

Langt mere interessant kan resultatet blive, hvis der arbejdes med teksten som en del af det grafiske og maleriske udtryk. Det er præcis, hvad jeg har haft fornøjelsen af, en gang om året siden 2010, til det københavnske kulturarrangement "Kvindestemmer" (ill. 4).

Opgaven er enkel – ordet "Kvindestemmer" skal fremstå tydeligt, anderledes og iøjnefaldende. Collageteknikken er udgangspunktet, og bogstaverne i det postkort i A5-format, der udgives hvert år, er en blanding af udklip fra aviser eller blade og bogstaver spraymalet gennem papskabeloner. På det første, fra 2010, er i baggrunden tilføjet en mosaik af stiliserede kvindekroppe i stolt posur samt et antal talebobler – for ligesom at skære ud i pap, hvad titlen allerede siger: *Kvindestemmer!*

2013-versionen af kortet er specielt derved, at teksten er sammensat af bogstaver fra alle de foregående års kort – en detalje for de indviede, der enten kan genkende de udklippede bogstaver eller har fået historien fortalt.

Skåret ud i pap

Uanset om der arbejdes med kunst eller kommunikation, kan de samme teknikker anvendes. I både Hedy Lamarr-billedet og i kortene for Kvindestemmer er fx brugt flere af de samme papskabeloner med bogstaver, jeg har skåret gennem årene (ill.

ill. 4

5). Skabelonteknikken er en fantastisk simpel, men effektiv måde at arbejde med skrift på, og skabelonerne selv bliver smukkere og smukkere, efterhånden som de bliver brugt igen og igen.

Når det endelige resultat er fx en folder eller en plakat, skal der dog et ekstra led ind til sidst i processen, hvor det manuelt fremstillede originalværk omsættes til en fil, der kan printes eller sendes til trykkeriet. Det er naturligvis muligt at udføre noget af det kreative arbejde direkte på computeren, men ofte giver det et

bedre resultat at lave det illustrative element i hånden, og så blot indføje eventuelle små tekststykker på computeren (fx information om tid og sted). Med andre ord – skal det se håndtegnet ud, så tegn det i hånden!

Typen – fra gammeldags til moderne

Bogstaver kan både være smukke og udtryksfulde i sig selv og fortælle historier – også selv om teksten umiddelbart ligner både trykfejl og volapyk. Derfor er det ikke uvæsentligt, hvilken type skrift der vælges.

Der findes mange måder at klassificere skrifttyper på – i Danmark arbejder man traditionelt ud fra et europæisk system, der opdeler typerne i ti kategorier. Med en lidt forenklet opdeling kan man skelne mellem *Serif* (skrifter med fødder); *Sans serif* (skrifter uden fødder); *Pladeserif* (skrifter med fødder så tykke som selve skriften); *Gotiske skrifter*; *Skriveskrifter* (også kaldet Script); samt *Displayskrifter* (ill. 6).

Serif-skrifterne opfattes af de fleste som klassiske, måske lidt gammeldags og anvendes oftest til at udtrykke soliditet og tradition, mens Sans serif-skrifter, der første gang blev benyttet så sent som i slutningen af 1800-tallet, typisk forbindes med noget mere nutidigt og designbevidst. Pladeserifferne er en robust type af skrifter, udviklet til store størrelser på det reklamemarked, der opstod med industrialiseringen og har de se-

nerer år fået en renaissance, bl.a. i aviser – Metroexpress' slogan "WE ARE FREE" er eksempelvis skrevet i en moderne pladeserifskrift.

Skriveskrifterne bygger på en flydende, sammenhængende håndskrift og bruges typisk i højtidelige sammenhænge, fx bryllupsinvitationer. Gotiske skrifte er i dag populære blandt andet i Goth- og heavy metal-miljøer. Gotiske skrifte har en lang stolt historie – det var fx denne type, Gutenberg brugte i sin berømte 42-linjede bibel, der var færdigtrykt i 1455 som den første bog trykt med løse typer. Skriften opfattes i dag af mange som en særlig "tysk" skrift, ikke mindst pga den lovebefalede brug i det nazistiske Tyskland i 1930'erne (Garfield 2012).

De moderne displayskrifter havde en storhedstid i 1990'erne, hvor grafiske designere som Neville Brody og David Carson udforskede det grafi-

ske udtryk i magasininform og næsten gjorde typografi til kunst – desværre var resultatet af og til nærmest ulæseligt (Poyner 2003:61ff).

En forholdsvis ny trend i skriftdesign er de såkaldte "chromatic fonts" – eller *lagdelte* skrifte, hvor skriften er opdelt i flere dele, fx med skygger og indvendige streger, der så kan lægges oven på hinanden i lag med forskellige farver (ill. 7). Med denne specielle variant af displayskrifter indbygges der et illustrativt element i selve skrifttypen, der kan varieres i det uendelige (Myfonts 2014).

Yderligere information om skrifttyper og de forskellige begreber inden for typografi kan findes på hjemmesiden fonts.com, der har en hel sektion dedikeret hertil, kaldet "Learn About Fonts & Typography" med ordbog over typografiske udtryk samt blog, tips og tricks (Fonts.com 2014).

Bogstaverne ind i undervisningen

Arbejdet med skrift i billeder i undervisningen har mange muligheder for at blive både sjovt, flot og lærerigt. Alle har et forhold til skrift – men langt det meste af den tekst, vi ser på hver dag, tænker vi ikke nærmere over. Ved at fokusere på bogstavernes udformning, tvinges vi til at se nærmere på skriften, ikke 'bare' læse den.

Start evt. med at lade eleverne klippe flotte, grimme, specielle eller bare helt almindelige bogstaver ud af aviser, blade og reklametryksager – og sortér dem efter kategorierne.

Diskutér, hvilke signaler de forskellige typer sender.

Dernæst kan udklippene bruges både som collage-materiale eller som forlæg for skabeloner, der skæres ud i pap. Skal et bogstav forstørres, kan det være en god øvelse ikke bare at lægge det ind i kopimaskinen, men prøve at tegne det op i hånden, så det ligner. Det giver en umiddelbar formforståelse – og selv det mest komplicerede bogstav er det til at overskue facconen på.

ill. 6

ill. 7

Kilder:

- Garfield, Simon (2010): *Just My Type – A book about Fonts*. London: Profile Books.
- Poyner, Rick (2003). *No More Rules. Graphic Design and Postmodernism*. London: Laurence King Publishing.
- Schwitters, Kurt (1924): *Merz 11, Typoreklame*. Merz Verlag, Hannover.
- Seisbøll, Lise (2012): *Billedgæder*. In: Lars Pryds: *Pages of a Non-Existent Diary*, Forlaget på tredje, København.
- Fonts.com (2014): *Learn About Fonts & Typography*. <http://www.fonts.com/content/learning>
- Myfonts Newsletter April 2014*. <http://www.myfonts.com/newsletters/rs/201404.html>